

vias venturis undique gentibus ad Sionem, id est Ecclesiam. Ait eis ergo : Planum facite iter, facite ut via sint faciles et amone, que ad ambulandum per eas advenas provocent et allicient.

ELIGITE (id est ut Sephiaginta, *Seligit et projicit*) **LAPIDES**, — hoc est, amoveat omnia viae impedimenta, et quidquid pedes venientium offendere possit. Alii vertunt : *Sternite viam lapidibus*. Hebrew enim *בְּשָׁלַח* aliquando significat lapides removere, aliquando lapidibus sternere.

ELEVATE SIGNUM AD POROS, — scilicet vexillum crucis, ad quod omnes fideles, quasi milites Christi, confluant. Ita S. Hieronymus, Cyrius, Procopius, Forerius et alii.

11. ECCE DOMINUS AUDITUM FECIT IN EXTREMIS TERRE, — q. d. Ecce Dominus clanget tuba Evangelii per Apostolos, eaque insonabit toto orbe, ut omnes gentes ad suum crucis vexillum convocetur. Porro clangor hic est qui sequitur :

DICITE FILIE SION : **ECCE SALVATOR TUUS VENIT**. — Jubet Deus Apostolus clangere touto orbe se edixisse : « Dicite vos, et custodes Sionis, de quibus vers. 6 : « Filie Sion : Ecce Salvator tuus venit ! » ut per gentes excitemur, ut ad Sionem, id est Ecclesiam, accedant, cum ei soli adveniant Salvator, q. d. Predicante ubique, o Apostoli ! Sion dictum esse, quod promissus ei Messias iam venierit. Dicte : Ecce Messias adest; ecce iste est quem digitu demonstravit Joannes Baptista, dicens : « Ecce Agnus Dei; ecce qui tollit peccata mundi. » Ad eum ergo properante, omnes gentes, ut Messias et salutis ab eo allate fatis participes : « Elia, venite, et ascendamus in montem Domini, et ad dominum dei Jacob, et ambulabimus in sanctis eius. »

Citatu hunc locum, aquae ac **Zachar.** cap. ix, 9; S. Mattheus cap. xxi, 5, dicens : « Dicite filiae Sion (huc enim verba sunt Isaeae, non Zacharie) : Ecce rex tuus venit tibi manus eius. »

Secundo et aptius Forerius haec referat ad victorianum et triumphum Christi. Prævidens enim Prophetam, quod postquam Apostoli exissent e Sion, parassent viam, predicasent Christum Salvatorem in extremis terrarum; plurimi hanc eorum vocem suscepimus esse, Christoque se subditum, exultans subiungit : « Dicite filiae Sion, » hoc est, angustitate Ecclesie primis, in Sione et Iudea degenti, ut congratuletur ibi et Christo : « Ecce Salvator tuus venit, » q. d. Ecce Christus venit, non in carne, sed jam devictis gentibus, quasi triumpator, adducens ad te, o Ecclesia! magnam captivorum, id est subditorum, multitudinem: sicut cum Jacob ex Mesopotamia rediret, redit cum magna gregum, filiorum et familie turba, q. d. Christus abiit in regionem longinquam, difficilem bellum initurus : ecce jam redit vitor, secum adduci laboris sui mercede et premium, scilicet gentes omnes quas adduxit, que omnes sunt populus eius sanctus, et ab eo redempti, qui te, o Ecclesia laudibus celebrent, ut posthac dicaris civitas ab omnibus gentibus requisita et exoptata.

Hic sensus optime coheret cum cap. sequent, quod aliqui difficile est cum hoc capite concretere.

Porro apposuit citat Mattheus, cap. xxi, 5, haec verbi : Dicite filiae Sion, » cum Christus quasi Messias triumphans ingressus est Jerusalem : quia tunc ipse hanc victoriam et triumphum inchoavit; certus enim de victoria sua futura per mortem et crucem, ante eam triumphare coepit: unde turbas ei acclamantes Hosanna, erant typus et quasi primities turbarum e Gentibus ei subdendarum, quas ad Ecclesiam cum triumpho erat adductores.

ECCE MERCES EJUS CUM EO, ET OPUS EJUS CORAM ILLO. — **Primo**, « merces, » id est fructus adventus et laboris Christi, quem eo sibi meruit, non tardabit, sed est « coram eo, » id est accelerabit, estque promptus, et quasi in manu eius, ut scilicet ipsa munera possident. Hoc est enim merces ei promissa Psalm. ii : Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam. » Ita Forerius.

Secondo, q. d. Christus in promptu habet mercem et premium, quod det sibi credentibus et obediensibus, tum in hac vita, premia scilicet gratiarum; tum in futura premia scilicet glorie. Ita S. Hieronymus, Haymo et alii.

Tertio, q. d. Christus Salvator et Redemptor noster secum adferat mercedem, id est lumen et premium redempctionis, libertatis et salutis nostrae, scilicet sanguinem suum et vitam, quam vix conceptus statim offert Patri : statim ergo procurabit et perageat opus redempctionis et salutis nostrae, ita se desideratur. Ita Sanchez. Hic sensus aperte coram precentibus; dixit enim : « Dicite filiae Sion : Ecce Salvator tuus venit, » q. d. Age, Sion, accelerab : Salvatorem tuum suscipe: presto enim in manus eius est salus et redemptio tua; et sequentibus, cum subdit : « Et vocabunt eos, » populus sanctus, redempti a Domino, » scilicet per han Christi mercedem et lumen.

Quarto et optimè, juxta expositionem posteriorum, paragraphe precedentem datum, merces Christiani bellatoris, sunt gentes ab eo devictae et subactae, quas quasi in triumphum adducunt in Ecclesiam, ut ibi dixi.

Er opus eorum illorum. — **Primo**, Vatibus, ^{Quidam} opus, id est premium operis. Idem enim est, per ^{opus ejus coram illo} » quod « merces ejus cum eo. » **Secundo**, H. Pintus : Opus Christi, inquit, ac Dei est misericordia : hanc ergo ob occulos et in manu semper habet. **Tertio**, ali per opus accipiunt retributionem oportuni, tam horum quam malorum : hanc enim in oculis et manu sa habet Christus, ut in die iudiciorum justi libramine singulis reddit premium, vel penam, juxta opera sua. **Quarto**, Adamus et Sanchez : Opus Christi, inquit, est redemptio nostra; hanc semper est cum illo : quia hanc semper spectat, huic totus intendit, hanc omnibus viribus et nervis procurat; hoc enim est proprium et adequatum opus Redemptoris. Vide cap. XL,

vers. 9, ideoque eorum vitam sanctam ambientes, requirent eorum societatem, optabantque Ecclesiam ascribi : ac proinde Ecclesia vocabatur, id est crit, et iure vocari poterit : « Quesita civitas, et non, Derelicta. » Sic Roma, caput Ecclesie, est civitas quesita, ad quam multi ex omnibus gentibus, pietatis et religionis causa, confluunt. Alludit ad *Psalm.* cvi, vers. 2 : « Blandit nunc qui redempti sunt a Domino, quos redemit de manu inimici, et de regionibus congregavit eos. »

CAPUT SEXAGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Christi victoris, et de gentibus sibi subactis triumphantis, speciem videt et describit Prophetam. Unde regatus Christus cur rubrum sit vestimentum ejus, respondet : Calvaci hostes in furore meo, et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea. Secundo, vers. 7, at Prophetam se jugiter recordaturum misericordiarum Domini, quas Israeli, hoc est fidelis populo, olim per Mosen altosque contulit : mox queritur eundem jam ob peccata a Deo derelictum : Ubi est, inquit, qui eduxit eos de mari? Unde tertio, vers. 15, roget ut zelum hunc et miserationes populi sibi resonat : Tu enim, ait, es pater noster, et Abraham escepisti nos, et Israel ignoravisti nos. Misericere ergo filiorum tuorum, id est, populi tui, ab hostiis afflicti et oppressi (1).

1. Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis sue. Ego, qui loqueri justitiam, et propugnator sum ad salvandum. 2. Quare ergo rubrum est indumentum tuum, et vestimenta tua sicut calcantium in torculari? 3. Torcular calvaci solus, et de gentibus non est vir mecum : calvaci eos in furore meo, et conculeavi eos in ira mea : et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, et omnia indumenta mea inquinavit. 4. Dies enim ultioris in corde meo, annus redemptoris mea venit. 5. Circumspexi, et non erat auxiliator : quæsivi, et non fuit qui adjuvarer : et salvavit mihi brachium meum, et indignatio mea ipsa auxiliata est militi. 6. Et conculeavi populos in furore meo, et inebriavi eos in indignatione mea, et detraxi in terram virtutem eorum. 7. Miserationum Domini recordabor, laudem Domini super omnibus quæ reddidit nobis Dominus, et super multitudinem honorum domui Israël, quæ largitus est eis secundum indulgentiam suam, et secundum multitudinem misericordiarum suarum. 8. Et dixi : Verumtamen populus meus est, filii non negantes : et factus est eis Salvator. 9. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, et Angelus faciei ejus salvavit eos : in dilectione

(1) In quatuor capitibus quibus Isaiae prophetas absunt, explicantur divini consilii ratio in utroque opere tum Synagoga repudiante, tum Ecclesia eligente, de quibus separatum actum est a cap. IV ad cap. LXII.

Jusserat Deus in praed. cap. munitare Stori quod adveniret Salvator ejus :

Primo, Prophetam in isto capite, **primo**, cum appropinquantem civitatem inducit et de hostibus triunphantibus,

vers. 1-3; **secundo**, narrat ordinem rel. et designat tempus, apparatus et fractus Victoriae, 4-6; **tertio**, celebrat indulgentem et liberaliter. Del beneficium, 7-9; **quarto**,

perscringit tum recentem, tum antiquum populi Israëli contra Deum ingratiitudinem, 10-14.

Secundo, prævidens Judæos adveniente redemptore

pejus habituros et in peccatis permanens, orationem ad Deum fundit, quæ durat usque ad finem cap. seq.; cuius analysim hujus rei causa hic anneximus, ut clarius constet series, cuius maxima habenda est ratio in prophetis orationibus.

Primo igitur, implorat Dei misericordiam, propositis motivis ex parte Dei, populi et hostium, desumptis, 45-49;

Secundo, provocat eisdem vindicem contra inimicos potentiam, cap. LXVI, 1-3;

Tertio, laudat magnificam Dei benevolentiam erga fidates, 4, 5;

Quarto, subdit confessionem culpe, depreciationem votum, querulant expositionem posse, et postulationem indulgentie, 6-12.

sua, et in indulgentia sua ipse redemit eos, et portavit eos, et elevavit eos cunctis diebus
seculi. 10. Ipsi autem ad iracundiam provocaverunt, et affixerunt spiritum sancti ejus : et
conversus est eis in inimicum, et ipse debellavit eos. 11. Et recordatus est dierum seculi
Moysi, et populi sui : Ubi est qui eduxit eos de terra egypti pastoribus gregis sui ? ubi est qui
posuit in medio ejus spiritum sancti sui ? 12. Qui eduxit ad dexteram Moysen brachio ma-
jestatis sue, qui scidit aquas ante eos, ut facaret sibi nomen sempiternum : 13. Qui eduxit
eos per abyssos, quasi equum in deserto non impingentem. 14. Quasi animal in campo des-
cendens, spiritus Domini duxit eum fuit : sic adduxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen
glorie. 15. Attende de celo, et vide de habitaculo sancto tuo, et gloria tua : ubi est
zelus tunc, et fortitudo tua, multitudine viscum tuorum, et miserationem tuarum ? super
me continuenter se. 16. Tu enim pater noster, et Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit
nos : tu, Domine pater noster, redemptor noster, a seculo nomen tuum. 17. Quare errare
nos fecisti, Domine, de viis tuis : indurasti cor nostrum ne timeremus te ? convertere propter
seruos tuos, tribus haerediatibus tuis. 18. Quasi nihilum possederunt populum sanctum tuum :
hostes nostri conculeaverunt sanctificationem tuam. 19. Facti sumus quasi in principio, cum
non dominareris nostri, neque invocaretur nomen tuum super nos.

4. **Q**uis est iste, qui vent de Edom? — Q
tur, quis hic loquatur et interrogat? Respon
dat literam vel loqui Iesaiam, ut vult Sane
vel potius Sionem et Hierosolymam, id est
mille Ecclesiae eives. Pendent enim haec a
preced. vers. 11, ubi Christus victor rediens
in genitum turbam, fidei sua per Aposto
subactarum, jubet dicti Sioni: « Dicite, ait S
Ecce Salvator tuus venit, ecce merces eius
et opus illius coram illo. » Jam ergo
proclama Christus Sioni civitati appropinquantem
sua genitum turba, et triumphalem
schema quasi in seponam inducit. Cives ita
civis effusi, ut Christi sui triumphum spec
tantes tantam ejus gloriam et genitum
admirabundi rogant: « Quis est iste,
venit de Edom? » Quis est ille triumphator,
dumcos, omnesque gentes post se ad Sion
aptivas, sed sponte et volentes, trahit?
Non enim Christum non cognoscant, sed quod
tentur ejus gloria, praesertim in Gentium
natione et fide. Hoc enim mysterium ignorant
Apostoli, putantes solo Judaeos vocan
ti Ecclesiam, ut soli vocati fuerunt a Moses
synagogam, donec Petrus, celesti visione ed
acto X, intellexerit gentes quoque Christi
salutis et salutis participes fore. Ita Foribus

Allegorie, vel potius anagogice, communiter patres hunc locum accipiunt de triumpho Christi ascensionis in celum, ut hic sit quasi dialogus Angelorum interrogantium, et Christi respondentium, cur ita triumphans de victis Satana, morte, idolatria et peccatis ascendat? Ila S. Hieronymus, Cyrillos, Haymo et S. Dionysius, cap. viii Cœlest. Hierarch.; Justinus, *Contra Tryphon.* S. Augustinus, serm. 3 de Ascensione; Ambrosius, lib. De Institut. virg. cap. v; Origenes, homil. 14 in Matth. Imo S. Dionysius putat hanc esse vocem et interrogacionem Angelorum inferiorum cui

- pientium de tam miro Christi triumpho et ascen-
- su edoceri a supremis.

Huc referri potest expositio S. Athanasii, lib.
De Satali Christi adventu, qui putat hec verba
esse diabolos, a Christo visto et pudefacti, quasi
ipse stupens ad tantam Christi gloriam, indi-
gnansque roget et dicat: «Quis est iste, qui ve-
nit de Edom? » id est de terra, et face hominum
miserorum et peccatorum, incendens et ascendens
cum tanta potentia et robore? Quare, quod al-
iqui, ut Hugo, ad litteram hec accipiunt de Idu-
meorum et Moabitarum contra Iudeos pugna-
tum strage, et Dei vindicta, frigidum et Judai-
cum videatur.

De Edom. — Per *Edom et Bosra*, que civitas erat in *Edom*, et alia eodem nomine in *Moab*, significavit omnes gentes a populo Dei alienas, immo ipsi hostes. Sicut enim *Idumaei* et *Moabites* fuerunt perpetui hostes *Judeorum*, sive populi Dei: sic gentes fuerunt hostes Dei, Christi et Christianorum. Vide *Canon.* XXII. Alludit ad etymon *Edom* et *Bosra*: *Edom* enim hebreice significat rufum, *Bosra* munitionem, tribulationem, vindictam. Munite autem fuerunt gentes; et rubra ac cruentata tum sanguine Christianorum, tum proprio, cum cessa et subacta fuerunt a Christo, de quo vers. 3.

Hinc Patres, per Edom et Bosr^e, intelligent mundum, ac preseruim Iudeamⁱ incredulam, e qua victor in celum ascendit Christus. Hæc enim cruenta fuit sanguine Christi, Prophetarum et Martyrum. Ita S. Hieronymus, S. Thomas, Lyra-nus, Vatabulus, Adamus et alii.

Sionide ergo, et mystice Angeli, videntes Chri-stum, quasi fortissimum bellatorem, edita tanta hostium strage, erorum sanguine vestes suas cruentasse, et quasi fodasse; admirabundi ei labistabundi rogant quis sit ille, qui quasi miles aecirme pugnans, cruentatus sanguine hostium

magis quam suo, formosus tamen et gradiens in multitudine fortitudinis sue, ascendet in Sion et in celum; quasi dicant, ut S. Hieronymus: « Unde canem tuam niveam et virgineam, o Christe, o Agne immaculata! cruentata! unde sanguini rubricata! magis enim tibi clementia convenit, quam crudelitas; magis candor, quam crux. »

quis sit? respondet: Ego Christus sum, qui loquor justitiam, et sum propagator meorum fidem. Interrogant ergo illi: Quis est iste reverens et prelio, qui tantum pre se fert majestatem, tantum animositatem? Respondet Christus: Ego sum Messias, qui justitiam et salutem quam promisi, propugnando et expugnando comparavi.

Jam *primo*. Forerius et Sanchez iustitiam *Ec-*

Hinc veteres docent idem hic ab Isaia dici quod dicitur a Psalte *Psalm. xxii.* 9: «Attollite portas, principes, vestras: » quod explicans S. Augustinus, serm. 178 *De Tempore*, qui est quintus de *Ascensione Domini*: «Ascendebat enim, inquit, erubris rubore perfusus, a tropicas victoriebus laureatus. Viderunt colentes cuncti speciosum vul-

Secundo, alii « justitiam » sumunt pro justificatione, q. d. Ego sum qui loquor et doceo modum quō homines a peccatis expiari, justificari et salvare possint.

aiunt : Dominus virtutum ipse est rex gloriae. » Tertio et genuine, « justitia » hic proprie sumi-

At quis hic? Audi Augustinum prosequentem: «Hie est ille candidus et roseus, compunctus a multitudine. Hie est ille, qui non habuit speciem neque decorum. Infirmus in laqueo, fortis in spolio; vilis in corpuseculo, armatus in prælio; fœdus in morte, pulcher in resurrectione; candidus ex Virgine, rubicundus in cruce; fuscus in opprobrio, clarus in celo.»

tur, opponiturque misericordia et salvationis. Hac enim duo, scilicet misericordia et iudicium, sepe sacra Scriptura conjungit, tribuensque ea Deo et regibus. Regum enim est, *primo*, tuus iustitiam et iustus, ac punire iniquos, qui eos vexant et humiliant; *secundo*, esse clementes et miseri, ac succorrere miseria et afflictio. Talem se hic profitetur Christus, *q.d.* Ego sum qui justam sententiam

TINCTI VESTIBUS (hebraice *rubricatus vestibus*, scilicet ex sanguine hostili; Septuaginta, *plumbis exactione*, id est *habens ruborem vestitum*; S. Hieronymus *veritus, fulvis vestibus*) DE BOSRA. — Idem regant aliis verbis. Idem enim est, venire ad Edom, quod venire ad Bosra: Bosra enim erat metropolis Iudaeæ, eratque in rupe, ideoque munita; unde a munitione dicta est Bosra. Significat et *viendemam*; hoc alludit hic Propheta, a. d. Venis de Bosra, id profero pro genere humano; a diabolo tyranno, et a peccatis a morte afflito et oppresso, eamque exequor, diabolum haec sua tyrannde turbandum, hominesque potenter ab ea liberando. Quocirca sum sis propugnator ad salutem. Ita Adanum, Forerius et alii. Justitiam enim hic capio pro justa sententia et vindicta patet ex vers. 3, ubi ait se hostes callesse in ira et furore suo. Et ex Apocal. xix, 11, ubi huius alludentio Christus

EST FORMOSUS IN STOLA SUA (hebreo 7:7 ha-
bitabat enim in sancta cosa, nota in militari
vocatur a Fidelis, et Verax, » qui cum justitia
judicat et pugnat. » Idem patet ex interrogatio-
ne precedenti. Rogaramus enim: Quis est iste, qui ve-
nit de Edom, terra hostili, formosus, gradiens in
multitudine virtutis sue? Hisce apte populare-
situs justum hostium vindicem, et fortens populi
suorum propugnatores ac salvatores. Unde S. Diony-
sius loco citato putat Christum hic annuntiassisse
modum et rationem sue incarnationis Angelis
supremi ordinis, et hos deinde annuntiassisse eam
deum inferioribus.

PROPUGNATOR. — Hebraice **רַבָּ**, id est multus, inde magnus, puta principes et propagnatores ad salvandum.

incedens gradu imperatorio, valido, potente et magnifico, ipsaque gressu, habitu, forma et gestu praeterea ferens vires validas, spiritus ingentes, animosque heroicos. Quomodo Agesilaus rex Lacedaemon, videns Epaminondam ducem Thebanorum cum sua acie generoso, incendentem, exclamavit: « O virum magnificum! » ait Plutarchus in *Epaminonda*.

EGO, QUI LOQUOR JUSTITIAM, ET PROPUGNATOR SUM
EST VOS CHRISTI, QUI INTERROGATUS

gis candida, utpote innocentia et misericordiae, aqua ac gloria index, quam rubra et sanguinea debet vestis.

• Ex hoc loco Fredericus Nausea, in Catechismo, cap. XXXVI, censet Christum in ueste rubra et purpurea (qualis est Pontificis et Cardinalium), ascendisse in celum. Faret S. Joannes Apocal. cap. xix, vers. 12: « Vestitus, inquit, erat ueste aspersa sanguine, » nimirum ut sua ueste representaret illumitem eternam victoriam suo sanguine partam. Alii ex adverso censem Christum stola candida ascensisse. Hic enim color et uestis debet Beatos: unde ille transfigurationis Christi uestimenta facta sunt candida ut nix. El Beati a Joanne vissunt vestiti stolis albis, Apocal. vi, 5, et hysino candido, Apocal. xix, 14. Verum quia Christus coram Apostolis glorie sue splendore abscondit, ut cum eius familiariter agere, colloqui, videri et tangi possent; hic creditur eum in ueste communii, simili ei qua in vita uti solebat, uts appariisse, ut idem videtur esse qui resurrexit, non aliud; as in eadem ascensisse; ita tamen, ut ascendens radios gloriarum sue in eam transfundet, eamque radiantem ex claritate parlim canticante, partim purpurascente efflent. Dots enim claritatis in Martyribus (quorum opus fuit Christus) erit purpurea, in virginibus candida, in doctribus viridis, ait Dominicus Soto in IV, dist. XLIX, in fine.

ET VESTIMENTA TUA SICUT CALCANTUM IN TORULANI? — Quasi dicant: Cur uestes tue sunt rubras, ac si in Bora calcasses uvas in torulari, et earum liquore aspersisses et tinxisse eas?

3. TORULARI CALCAB SOLUS. — Septuaginta vertunt, plenus sum percalcat, id est humore rubeo expresso per calcinationem torularum. Respondet Christus, q. d. Recte dixisti me esse eo habitu ac si calcasse et pressissime torular: ego enim pressi, calcavique in eo, non uvas, sed hostes meos omnes validissime; ego, inquam, solus: qui mirum ergo, si omnia mea uestimenta ex tanta tamque continua sanguinis expressione, edem sint aspersa? Sensus est, q. d. Ego victoriare hanc difficultatem et cruentum solus mihi peperi, solus hostes calcavi: neque enim fuit vir, id est aliquis, me adjuvans, mecumque contra hostes depugnans. Ita S. Hieronymus et Chrysostomus in Psal. XLIV. Et patet ex seq.

Nota: « Torular » in Scriptura proverbialiter significat vehementem oppressionem, cladem, stragam: qui enim illum subeunt, perinde sunt ac uva, que premuntur in torulari. Si Thren. I, 4, dicitur: « Torular calcavit Dominus virginis filie Sion, » hoc est, gravi supplicio pressit et affixit Hierosolymam. Vide ibi dicta.

ET ASPERSUS EST SANGUIS EORUM SUPER VESTIMENTA MEA. — Nota poetica catachesin: non enim loquitur hic Propheta proprie et directe de sanguine, quem fudit Christus in torulari crucis, quodque cruentavit suum coruus; sed de sanguine

hostium Christi, diaboli scilicet et sociorum, puta gentium idololatraruim et impiorum. Agit enim de Victoria Christi: non quod diabolus vere sanguinem haebat, quem fuderit Christus; aut quod gentes transfixerit aut occidit; sed quia in Victoria hominum multus solet fundi sanguis. Ad eam enim alludit, presertim quia carnales Iudei, quibus hoc scribit Isaías, talen Messiam expectabant, et etiamnum expectant, scilicet, qui instar Davidis potest sit bellieous, multoque hostium sanguine regnum suum pareti et propaget. Est ergo catachesis: nam, ut ait S. Hieronymus, per sanguinis fusionem et aspersione vestium, non aliud significat quam plena victoria, et plena Victoria signa, quibus ipse fuit Rex regum, et Dominus dominantium. Hucenam alludit S. Joannes, Apocal. xix, 13, dicens: « Et vestitus erat ueste aspersa sanguine, et vocatur nomen ejus, Verbum Dei. Et habebat in femore suo scriptum: Rex regum, et Dominus dominantium. » Nota: Pro aspersus est sanguis, hebraice est, aspersa est, εντεινεται η νιτσχαμ, id est excellenta eorum, id est sanguis eorum, ut virtutem Septuaginta, Vatablus et alii: in sanguine enim consistit vita, ac consequenter excellencia humana.

Hinc secundo, Tertullianus, lib. IV Contra Martionem, cap. xl; Cyrillos de Rupertus his, S. Cyprinus, lib. II, epist. 3; Origenes, tract. IX in Joan.; S. Augustinus, homil. 178 De Tempore, per torular accipiunt passionem Christi, qua sanguis ejus aspersus est super vestem, id est super carnem ejus: quasi idem hic dicatur, quod de Christo dicitur, Genes. LXIX, 11: « Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uva pallium suum. » Hic sensus non est directus, sed indirectus, siue recte hinc loco adaptari potest, q. d. Passio fuit torular Christi, quo ejus sanguis expressus fuit; itaque fuit torular, quo dimones a Christo presi sunt et sic calcati. Christus enim suo sanguine peperit Victoria, fuditque sanguinem hostium, suaque morte hostes occidit; quoque vulnerum suorum cicatrices, quasi tropheia, Christus triumphans celo intulit, eaque in eternum servabit. Ita Procopius. Unde S. Gregorius, homil. 13 in Ezech. sic explicat: « Torular calcavit solus; quia solus torular in quo calcatus est calcavit, quia sua potentia eam quam pertulit passionem vicit, et ex morte cum gloria surrexit. » Et hoc vult S. Joannes, cum ait Apocal. xix: « Et vestitus erat ueste aspersa sanguine. » Vestis enim, bcc Christi est ejus humanitas a Iudeis cruentata, quam celo intulit; ubi etiamnum vulnerum cicatrices remanentibus est rubricanda, q. d. Christus ascendens secum detulit notas et memoriam sanguinis eui et suorum impie ab impis effusi, cuius nunc ultionem expedit, eaque se ad ultionem acut et accedit, q. d. Dabunt mihi piezas effusi sanguinis qui me cruentarunt, finger eorum cruento a quibus vulnerum sum, faciam ut totus madeam sanguine hostium qui me lasserunt.

4. DIES ENIM ULTIONIS (quam concepi, destinavi et designavi) IN CORDE MEO. — Repete per zeugma « venit. » Idem enim est dies vel annus ultionis hostium, et « redempcionis » (ita enim legendum est cum Romanis, Hebreis, et Septuaginta non retributio) civium, puta annus et dies quo Christus morte sua nos redemit. Vide Can. XVI. Hoc est quod ait Christus Joan. xii, 31: « Nunc judicium est mundi; nunc principes hujus mundi ejiciunt foras; » et Osee XIII, 14: « Ero mors tua, o mors! mors tuus ero, inferne. »

5. QUESVI. — Hebraice קָשְׁרָה וְאֶתְמָנֵה est ostem, id est obscurus, scilicet ad tantum vim hostium, inquit Vatablus, et ad bellum adeo difficile, quod passione et morte tam acerba mihi confidendum erat. Unde, ut Septuaginta vertunt, consideravi ac respecti, num quis mihi auxilium feret. Forerius vertit, decov meipsum.

Saluator mihi (hoc est salvavit me, vel salutis mihi fuit et Victoria in hoc ultionis bello) ERAHUM MEU. — Est hebraice. Hebrew enim verbum πυρ τασα, id est salvavit, construxit, επει γε λαμδινού διαφ.

ET INDIGNATIO MEA IPSA AUXILIATA EST BIBI. — Haec sunt duo arma Dei, quibus omnia vincit, scilicet brachium, id est potestus; et indignatio, id est zelus, acuena et stimulans potentiam, ut in opus, puta bellum et victoriam, sese exserat. Vide dict. cap. LIX, vers. 16, ubi panoplium Dei descripsit.

6. CONCILGATI POPULOS, — non eos macando et perpendo, sed convertendo et subiungo, sive via eorum macando, homines vero salvando. Major enim Victoria Christi fuit, gentes impias ad Christi fidem adducere, demonum vim et peccatum interire, concupiscentias mortificare, virtutes inserere, faceretque ut diu nisi desertis, et canis illecebris abdicalis, Christum dura, ut humiliatorem, abstinentiam, continentiam, patientiam, mortificationem, imperationem sequentem, quam si duco exercitu omnes trucidasset. Ita Forerius. Vide dicta Ezech. XX, 36, et Canon. XLVI.

Secondo, S. Cyrillus, Procopius, Rupertus, hec intelligunt de Christi hostibus, puta Iudeis, quos Christus calcavit per Titum et Romanos, atque ut quos vel in hac vita calcavit et protrivit, vel in die judicii calcabit et proleret. Vide Can. X. Et sic videtur explicare S. Joannes Apocal. xix, 13. Hoc sensu Christus apposite dicitur aspersisse vestem suam sanguinem, quia eodem aspersi vestem ducum suorum, puta Titi et Romanorum.

INDEBIAVIT ME IN INDIGNATIONE MEA, — hoc est supplicio meo, quod mea indignatio eis preparavit et inflixit. Est metonymia: ponitur enim causa pro effectu, et indignatio pro supplicio.

7. MISERATIONEM DOMINI RECORDABOR, — q. d. Beneficia miseri Judeorum populo, olim a Deo misericordia illeris collata, commemorabo. Est hic versus sequentis orationis et eantic titulus et exordium. Hactenus Propheta triumphum Christi, genitesque ab eo subactas, quasi in theatro spectan-

Angeli
facies
Dei Mi-
chael
car?

7. Mis-
teria

Notat S. Hieronymus hic esse duplum lectionem, scilicet aliquos codices legere **¶ 1o** per aleph, id est non, ut legit et vertit Nostrae; eo sensu quem dedi: alias vero legere **¶ 2o**, per vau, id est ei, tuncque verendum est contrario, scilicet **in omni tribulatione eorum ei**, scilicet deo, **fuit tribulatio**, id est **indoluit**, compassus est, q. d. Confligebantur Hebrei, ipse Deus tenere eos amans, pariter attingit videbatur: unde sollempne rationes quererent lovanda afflictione eorum. Ita Vatablus et passim Hebrei, S. Thomas et Hugo. Hic sensus plus est et appositus. Sic enim *Judicium*, x, 16, et alibi. Deus dicitur dolere super misericordia populi sui. Nam, ut ait *Zacharias*, cap. ii, 8: « Qui tetigit vos, tangit pupillam oculi mei. »

Tertio, Chaldeus active verit: *In omni tribulatione eorum non tribulabunt eos*, id est non permisit eos diu tribulari; sed mox inde eos eripuit, cum enim permisit Pharaonem eos inseguiri et coarctare ad mare Rubrum, mox in eo illum deversit, populumque salvavit. Idem fecit eis, cum laborarent penuria aquae, cum impinguaret eos Amalek, Og, Seon, etc. Hoc est quod ait S. Paulus, *II Cor.* iv, 8, et cap. i, 5: « Tribulationem patimus, sed non angustiamur; a qua sicut abundant passiones Christi in nobis: ita et per Christum abundat consolatio nostra. » Notent hoc tribulati, cumque in arco sunt possit, animum non desificant, sed Deum invocent, moxque ejus consolationem et opem sentient.

Denique Septuaginta pro *¶ 3o* *tsr*, id est *tribulatus*, legentes alio puncto *¶ 2o* *tsr*, id est *legatus*, atque repetentes per hebreum negationem que precessit, verunt: *Non legatus, neque Angelus, sed ipse Dominus salvavit eos, co quod dilexit eos, et parceret eis, ipse redemit eos*. Paro modo nostram versionem explicat Sanchez, q. d. Non est tribulatus, nee Angelus facies ejus salvavit eos, sed ipse Deus ob dilectionem suam. Moses enim non contentus Angelo ducet, petit ut Deus ipse casta precederet, et duceret in Chanaan, idque factum promisit Deus, *Ezod.* xxxiii, 17. Quod Patres allegorice explicant de Christo, q. d. Solus Christus Deus nos a peccato et morte redimere potuit, et reparare debet, non homo, non Angelus. Ita S. Athanasius, Cyprianus, Ambrosius, Augustinus, Epiplanius, Cyrillus, Chrysostomus, Theodoretus, Irenaeus, Hyginus et Pelagius Pape, apud Leonem Castrum.

10. Ipsi autem, etc., affligerunt spiritum sancti eius. — Aliqui per spiritum accipiunt spiritum Sanctum. Hie dicitur « spiritus Sancti », id est Christi: quia ab eo procedit, et a Christo missus est in Apostolos. Unde S. Athanasius, lib. *De Naturâ humana* *suscepta contra Apollinarem*, et Nicetas in orat. Nazianzeni in S. Pentecosten, hinc probant spiritum Sanctum esse Deum.

Secundo, simpliciter et melius, « spiritus Sancti » fuit spiritus et animus Mosis. Alludit enim ad *Psalm.* cv, 16: « Et irritaverunt Moysen in castis,

Aaron sanctum Domini, » et vers. 32: « Et vera-
tus est Moyses propero eos: quia exacerbaverunt
spiritum ejus. » Ita et Thomas, Adams, Lyranus
et Sanchez. S. Clemens, lib. *V Constitut.* *Apostol.*
cap. xv, legit: « Irritaverunt spiritum Sanctum, et
conversus est eis in immitatem: » explicatque de
Iudeis qui noluerunt credere Christo: « Cieciate
eum », ait, affecti sunt propter malum animum
suum; qui cum Iesum viderent, non crediderunt
esse cum Christum, Verbum Deum, quem propter
infidelitatem neque ex factis ejus, neque ex
prophetis de eo scriptis agnoverunt. »

11. Et recordatus est (scilicet Deus, Iudeos
peccantes, debellans et afflignens. Cum enim video
rei et afflictionis) recordatus est dixit Mosis
secundum (id est antiquorum) *Movi et populi*
— quam sibi Moses fideli et gratus fuerit
quamque populum Hebreorum dilexerit, eumque
effererit populum Dei. Ilaque ob gratiam et merita
Mosis; ac ob amorem populi sui, olim a se
electi et dilecti, miseritus est ejus, ac miseri ei salva-
tores, nunc Gedeonem, nunc Jepheth, nunc Samsonem,
et alias iudeas.

Alli, ut Forerius, hinc referunt ad populum Iudaicum, q. d. Populus videns se in captivitate, vel alteri afflictionis, recordatus est dixit Mosis, dixitque: Ubi est prisa illa dei in Mosen et patres nostros providencia et munificencia?

Um est? — Isaia induit hie personam populi afflicti, ex eaque pronoum in patiemque oratione, ut eum Deus liberet, mittatque salvatorem Christum, tot volis et seculis exoptatum, q. d. O Domine! miseritus es toties populi tuui, nunc dando ci Mosen, nunc Josue, nunc aliis protectores et liberatores: vides nunc eundem graviter affligi; quin eum miseris? ubi est prisa tua in populo tuum pietas? ubi Israelis amor? ubi robur brachii tuu? videris jam nostri oblitus, nos despiciere et abjecere: dirimper ergo celos et descendere, ac libera et salva eum. Hoc est quod dixit cap. LXII, vers. 1: « Propter Sion non tacerebo, donec egrediar justus, » etc. Ita et Cyrilus et alii dicunt ergo: « Ubi est Deus qui eduxit eos (Hebreos) de mari » Rubro « cum pastoribus gregis sui? » puta cum Mose, Aaron, Josue, aliquique ducebatur et rectoribus populi sui. Ubi est qui posuit in medio eis, « gregis? » id est populi sui, « spiritus Sancti sui, » spiritus Mosis? Deus enim destinans Mosen ad Pharaonem, ut eum frangeret, cogerebat que dimittere populum, utpote populum tantum, tamque durum regeret, magno enim multipliciter que donavit spiritu, tum fortitudinis et constanterie, quae eum fecit Deum Pharaonis, tum prudentiae, patientiae et mansuetudinis, quae populi murmuratae et mores ad stuporem tulit, atque se accommodans occurrit et succurrerit. Hunc spiritum Mosis

Dens communicavit septuaginta senioribus, qui Mosen levantis onere sub eo et cum eo populum rexerunt, *Numer.* cap. xi, vers. 23. Addit Sanchez, per *Spiritum Sancti*, posse accipi spiritum Christi, puta spiritum amoris, obedientie, mansuetudinis, consilii, tolerantie, quem Deus communicavit Mosi, ut instar Christi, immo quasi typus Christi, populum gubernaret, sine quo id ei fuisse impossibile. Hinc Moses, in Christum respiciens, ait *Deuter.* xviii, 15: « Prophetam de gente tua..., sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsu... sum audies. »

Qui ergo recte populo praesce volunt, pelant imbibuntur cum Mose spiritum Christi, ut dicere possint cum S. Paulo: « Christi bonus odor sumus. » Alter Forerius qui per spiritum acceptum venit, quem Deus misit in mare Rubrum iam divisum, ut illud sicaret ad transitum Hebreorum, vel Angelum, qui erat in medio Israels.

12. Qui eduxit ad dexteram Moyses bracium maiestatis sue, — q. d. Qui brachio suo divino apprehendens dexteram Mosis, eduxit cum eum populu ex Egypto. Ita Septuaginta, Vatablus, Forerius et alii. Nominat dexteram, tum quia dextera est symbolum felicitatis, aequi ac roboris, quae duo Moses a Deo accepti, iisque Pharaonem superavit, et populum eduxit; tum quia Moses in dextera gestabat virginem Dei, per quam scilicet Deus plagas inflexit Egypto, mare divisi aliquae miracula patravit. Deus ergo, id est Dei virtus et praesentia, erat ad dexteram Mosis, eam adjuvans, robora, dirigens ad haec tam magnifica operandum.

Qui scidit aquas — maris Rubri.

13. Qui eduxit eos per abyssos (per voragine maris Rubri), quasi equum in deserto non impingentem, — q. d. Sic equus in deserto, utpote terra aqua et firma, non solet impingere aut labi: sic Hebrei, etiam imbeciles, pueri et feminis, in fundo mari maris Rubri, utpote siccato et complanato a vento, per Deum immisso, non heserunt in salo, non impingerunt, non corruerunt in loto. Ita Vatablus.

14. Quasi animal in campo (Forerius et Vatablus vertunt, *per vallum*) descendens (q. d. Sicut iumentum per vallum plaeide et facile descendit et incidit, cum e contrario ascendendo montem laboret et ahelat), sic spiritus domini duxit eum. Fuit (hoc iste, sic spiritus Domini plaeide et facile deduxit eos per mare rubrum). Unde per apostolos ex gaudio conversus ad Deum, subdit: sic adduxisti populum tuum, — supple, sicut equum in deserto, aut animal quod in campo plaeide graditur, uti dixi.

Ut faceres tibi nomen glorie, — gloriosum per omnes gentes, aequo ac secula. Porro per spiritum Domini, S. Hieronymus accipit Angelum. Similiter tamen accipi potest ipse Deus, suo spiritu animans, et roborans eos in hoc transgressu.

Vers. 15. Attende de caelo. — Est oratio Isaiae vice

populi, ut dixi vers. 7, maxime paulo ante et sub tempora Christi obdutati, et a Deo reiecti. Orat ergo flebiliter pro eo Isaiae, ut Deus oculis gratiae sua eum respiciat, pristinumque zelum in eum se fortitudinem ostendat, Christique gratiae ac salutis particeps faciat. Ita S. Hieronymus et Cyrus.

Multitudo viscerum tuorum, — hoc est, ut explicitus subdit, a miseratione tuarum. Viscerum enim sunt symbolum, aequo ac sedes, miserationis.

Super me continuenter se, — q. d. Cohibuntur tue solite miserationes, zetus et potentia, uti solent, nunc nihil open ferrent.

16. Tu enim pater noster, et (id est quia) Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos. — Notis Abraham et Israhel, patres Judeorum, comparari cum Deo, de hisque asseri, quod respectu Dei, et comparatione ejus, parum vel nihil contulerint, at conferant Iudeis, tum quia quidquid habuerunt aut deduerunt, id accepterunt a te, qui eorum est pater; tum quia corporum fuerunt parentes, non animalium; cum Deus utrumque, immo omnium sit parentes, alti Procopius: maxime, quia jam pridem mortui erant, cum Deus semper vivet. Deus ergo erat, qui populum hunc elegerat, formaverat, duxerat per mare Rubrum et desertum, duxit Mose et Josue, in Chanaan, ut precessit. Hoc non fecerat Abraham, nec Israhel. Unde Chaldeus verit: Tu es pater noster: quia Abraham non eduxit nos de Egypto, et Israel non fecit nobis mirabilia in deserto: Tu es, domine, Deus noster; Syrus et Arabicus: Tu es pater noster: nos ignoramus Abrahnam, et non nominis Israhel; tu es, Domine, pater noster, et redemptor noster. Sensus ergo est, q. d. Abraham et Jacob jam pridem mortui, non habuerunt nostri curam (ime nos non cognoscunt), sed suorum tantum filiorum, qui tum vivebant; eos enim solos videbat et cognoscabant: tu vero, o Deus! es pater noster, qui nos ab omni seculo novisisti, — tri habuisti curam et providentiam, quia nos ex Egypto, Babylone dilissque arumnis mire liberasti. In ergo omnes spes nostras collocamus, tis imploramus, non Abraham: tui filii sumus, non Abraham: non quasi Abraham patrem nos trum negemus; sed quod te praferamus, et quod Abraham pra te nihil sit, et sine te nihil opis nobis adferre possit. Ita S. Cyrilus, Theodoretus, Forerius et alii.

Diecum ergo Abraham nescire, id est non curare, posteriores, perinde ac si eos nesciret, et non cognoscere possent. Primo, quia exigua, et quasi nulla erat cura et auxilium Abraham, si cum Dei cura et auxilio confraratur.

Sciendo, quia esto in limbo oraret pro posteris, nullam tamen curam aut directionem eorum habebat talem, qualiter parentes dum vivunt, et presentes sunt, suorum filiorum habere solet; de tali enim cura et providentia hic loquantur

Judei: et talem eorum curam habebat Deus, ut nimis apprehensa manu Mosen et populum dederet, ut dixi vers. 12.

Tertio, quia eorum captivas et errumas tam anime, quam corporis, superabant vires Abraham et Jacob, atque a solo Deo Iollenda et sanandas erant. Unde sequitur: « Tu es Redemptor noster. »

Nota hebreusimum. Hebrei enim praeallentiam unius pre altero significare solent per negationem unius quod enim est, ut Matth. xxv, 9, ait Christus: « Patrem nolite vocare vobis superior terram: unus est enim Pater noster, qui in celis est. » Non enim velat quin parentes nostros patres vocemus, hoc enim dictat et posuit jus naturae; sed iubet Deum Patrem omnibus preferri, q. d. Nolite in terra vocare patrem eo modo, ut poteris eum precipuum esse vite auctorem, hereditatis et alimentorum curatorum, ut ab eo toti, vel magis pendeatis quam a Deo, ut faciunt Gentiles et athei, aliquis non Deo, sed hominibus fidentes, quia taliis pater est solus Deus. Sic Matth. ix, 13, ait: « Misericordiam volo, et non sacrificium. » id est malo misericordiam quam sacrificium. Certum enim est Deum velle quoque sacrificium: tantum ergo misericordiam ei prefest. Pari modo Iudei hic non negant Abraham suum patrem, sed Deum in paternitate et cura paterna ei preferunt.

Quarto, alter explicit S. Hieronymus. Abraham, inquit, nesciit nos, id est nos abiicit et spernit: quia te offendimus sumusque tibi hostes. Abraham enim, cum sit amicus Dei, odit nos, qui sumus hostes Dei.

Quinto, Adamus apposito: Abraham, inquit, et Jacob nesciunt nos, resque nostras: quia sunt in obscuri limbo patrum, ubi tam agent luce et ope Dei, quam nos: non ergo eos imploramus, qui nostras res et errumas nesciunt, atque sat negoti habent ut sibi consultant, sibique liberatores ex inferno presentem: sed te, Domine, qui solus potes iuvare et liberare, tam Abraham, quam nos. Hac enim de causa in veteri Testamento non legimus, quod viventes invocarint Patriarchas, aut Sanctos degentes in limbo.

Sextus est in novo Testamento, ubi Sancti triplum in celis cum Christo, atque in Deo reverente nostras preces audiunt et cognoscunt, nosque et nostram salutem amant et sicutiunt. Perpetram ergo hereticis hunc locum torquent contra invocationem Sanctorum. Esto enim anima patrum in limbo orarent pro posteris, tamen preces et afflictiones suorum audire non poterant: quod circa frusta posteri eorum opem implorassent, ad Deum ergo recurrere, eumque invocare debabant. Rursum eti patres per suas preces et metita posteris apud Deum commodare possent, etiam quasi captivorum, non nisi in quantum volebat et donabat Deus, eis commodabant. Tota ergo haec res pendebat a Deo, Deique nata: ad Deum ergo posteris configundendum erat. Secus utes habet in Beatis, jam in celo Deo frumentibus.

Fates
limbo
miserare
invoca-
di, es?

Dices, S. Augustinus, lib. *De Cura pro mortuis*, cap. xiii, ex hac Isaiae sententia probat Sanctos etiamnum in celis nescire res nostras. Respondeo: S. Augustinus hoc, ^{Object. ex S. Au-} ^{gustinis} ^{Respon-} ^{suo} intelligit de naturali rationis, seu de naturali modo cognoscendi. quod scilicet animae Beatorum per suas vires luminis naturalis, perque aciem sui intellectus, naturaliter non agnoscant res nostras: quod natum enim et nature vires pares sunt animalibus olim in limbo existentibus: tantum enim vult docere animas hanc non interesse naturaliter et ordinarie rebus nostris, ut eas coram videant, current et dirigant, ut faciebant dum viverent. Id cum velle patet ex tribus capitibus seq., ubi hoc suum dictum confirmat ex eo quod ipse a matre sua jam defuncta consolacionem non accipiebat, nec in tristitia visitabatur; cum non esset probabile, quod ipsa facta esset vita felicioris crudelior. Rursum ex eo quod Dominus promisit, Josue iv, Regum xxi, eum prius moriturum, quam videret mala gentis sue. Demique ex cap. xvi, ubi diserte doceat Sanctos non sua, sed Dei virtute res nostras cognoscere, easque adjuvare et promovere.

Porro hunc Isaiam locum non iuvare causam Hagiomachorum ingenuae fatetur Calvinus, licet Hagiomachus. Audi eum: « Negue tamen ex hoc loco elici potest, Sanctos vita functos nostri curam non habere. De re ipsis non loquimur, sed dicimus verbiis istis non probari, Abraham, et reliquos fidates non habere amplius curam rerum humanarum. » Notet hoc Marloratus, qui hunc locum contra invocationem Sanctorum torquet. A SECULO NOMEN TUUM, q. d. Hoc nomen, quod scilicet sis pater et redemptor noster, tibi non numeritas, sed ante omnem seculorum memoriam, dedit eternitas; eternam nihilcum tua de nobis redimendis predefinitio et predestinatio.

17. QUARE ERRARE NOS REFLISTI? — Hoc est permisisti, vel occasiōne erroris ob peccata nobis obiectio? Vide Canon. XXVII. Est occupatio, q. d. Si proper scelerā nostra opera et misericordiam tuam negas, cur, queso, permisisti, et permisisti nos in scelerā labi, in iisque harenē et obdūrari?

Vero notat hic Forerius ingratiitudinem fere esse obīcū causam, cur Deus permittat nos in peccatum mortale labi: ingratiitudinem enim licet veniale tantum, hominem ad amissionem gracie divinae disponere. Vide hinc quasi peccata venialis caveri Deique gratia cooperari, eique ^{vers.} 3. rati esse debeamus. Adhuc, dicitur Deus errare fecisse Judex a viis suis, quia eos a deo disineribus non abduxit; et obdūrare cor illorum ne timerent Deum, quia eos timore sui non emollivit, ait Sanchez. Vide dicta, Exodi vii, 3.

CONVERTE (q. d. Faciem a nobis ob peccata aversam, ad nos converte, et benigno vultu nos aspice, nosque adjuva) PROPTER SERVOS TUS (qui sunt duodecim) TRIBUS [Israel], HEREDITATIS TUS, — que scilicet sunt tua hereditas, q. d. Memento

duodecim Patriarcharum, aequa ac tribuum Israel, qui sunt tui servi, id est fideles, tuaque Ecclesia et hereditas. Vel, ut uitat Vatibus, q. d. Convertere ad nos propter Abramam, Isaac, Jacob, etc., servos tuos, qui sunt patres nostri, et ob tribus duodecim, que sunt tua hereditas. Solebant enim Judei precantes, merita non sua, sed Abraham, Isaac et Jacob apud Deum allegare.

18. QUASI NILHUM POSSEDERUNT POPULUM SANCTUM TUUM (q. d. Hostes nostri, praesertim Herodes et Romanus possederunt et tractarunt nos quasi tamen res nihil, quislibet, feces et purgamenta mundi; unde et concilaverunt sanctificationes, — id est profanaverunt templum sanctum tuum. Loquuntur maxime de tempore, quo, deficientes sceptro de Iuda, Herodes Iudeum regnum Iudeas per Romanos invasit et occupavit. Propheta enim, sicut copit orationem a prima Israels electione, ita et terminat in ejusdem vaspore Christi.

CAPUT SEXAGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Judei putant hoc cap. esse verba et vota decem tribum, quibus petant, orientque Deum, ut denou descendat in montem Sina, ibique etiam illa mirabilia, qua olim edidit sub Mose. Exodi, xix, 16, ut impios Israelites revocet ad uitam fidem et piatem. Verum hi iudaizant, frustraque expectant descendens Dei in Sina, aequa ac Messiam et exculo. Secundo, Lyrans censem hoc Isaiam optare, ut Christus descendat in vallem Ioseph, ad peragendum extremum iudicium, ut regnum impiorum et impieatis abeat. Tertio et genuinum, pergit hic orare Prophetam pro populo tot peccatis et malis afflito et oppresso, ut expulso in fine capit. praeced. Ergo orat hic, ut rumpanter eact, et nascatur Messias, qui populum tot malis liberet et salvet. Unde quam felix, salutaris et iucundus futurus sit Christi adventus, describit. Deinde, vers. 5, dicens Christo: Occurristi Istanti, et facientis justitiam, puta gentili populo, Christo credenti et obsequenti, præsidiansque quod Iudei tempore Christi notandum cum recipere, nec latibularunt, aut facient justitiam, ideoque a Deo reficiuntur, dicit et genuit, alioquin, vers. 6: Fati sumus ut immundus omnes nos, et quasi pannus menstruae omnes justitiae nostre. Quocirca, vers. 8, orat ut Christus Hierosolymæ deserta, et Iudeorum derelictorum misereatur, nec in eternum eos abiciat. Ita S. Hieronymus, Forerius, Adamus et alii passim (1).

1. Utinam dirumperes celos et descenderes! a facie tua montes defuerent. 2. Sicut evanescit ignis tabescerent, aqua arderent igni, ut notum fieret nomen tuum inimicis tuis: a facie tua gentes turbarentur. 3. Cum feceris mirabilia, non sustinchorum: descendisti, et a facie tua montes defluxerunt. 4. A seculo non audierunt, neque auribus perceperebant: oculus non vidit, Deus absque te, quia preparasti expectantibus te. 5. Occurristi latenti, et facienti justitiam: in viis recordabuntur tui: ecce tu iratus es, et peccavimus: in ipsis fuijus semper, et salvabitur. 6. Et facti sumus ut immundus omnes nos, et quasi pannus menstruae universæ justitiae nostre: et ecclidimus quasi folium universi, et iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos. 7. Non est qui invocet nomen tuum: qui consurgat, et teneat te: abscondisti faciem tuam a nobis, et allisisti nos in manu iniquitatis nostræ. 8. Et nunc, Domine, pafer noster es tu, nos vero lutum: et factor noster tu, et opera manumur.

(1) Vide annotat. ad synopsim cap. praeced.

taurum omnes nos. 9. Ne irascaris, Domine, satis et ne ultra memineris iniquitatis nostrae: ecce respice, populus tuus omnes nos. 10. Civitas sancti tui facta est deserta, Sion deserta facta est, Jerusalem desolata est. 11. Domus sanctificationis nostra, et gloria nostre, ubi laudaverunt te patres nostri, facta est in exstinctionem ignis, et omnia desiderabilia nostra versa sunt in ruinas. 12. Numquid super his continebis te, Domine, tacebis, et affliges nos vehementer?

1. UTINAM DIRUMPERES COELOS, ET DESCENDERES (1) q. d. Utinam vel disruptis celorum regnulis ad nos liberando et tantis malis descenderes! Est catachresis: loquitur enim de Deo humano more; homo enim in celo existens, si descendere, debet dividere et disruptere celos, sive aetherem; quia corpus habet spissum et impenetrabilem: al Deus, qui purissimum est spiritus, et per omnia penetratus permeat, ut descendat nihil dividat aut disruptit; quasi dicas: Utinam omnes obices et moras tolleres, atque adeo; si opus esset, celos disrupteres, ut ad nos descenderes, non loco (cum ubique sis), sed nova operatione et assumptione nostra naturae! Simili catachresi sit supra, cap. xiv., vers. 8: Rorare, coli, desperare, et oubes pluam justum: speratur terra, et germinet Salvatorem; quia tantum significat quanta sit humana miseria, quantumque desiderat adventum salutis et Salvatoris, qui ei medetur.

Anagogice, Ilymon, cum Alexandre de Aves quem citat, hec accipit de adventu secundo Christi, puta, cum veniet ad judicium extremum; precessit enim de exterminatione Antichristi, qui illud immediate precedet. Significatur ergo hic preceps Christi adventus ad judicium, late fisco celo ad percolendum impios; tunc enim re ipsa moniles defuerint, et quasi usione consumpti tabescant, et aqua per ignem conflagrati ardebut, ut majestatem judicii reverenti, et coram eo tremore et desereo videantur. Tunc enim plenam salutem et felicitatem Christus electis suis afferat.

A FELICE TUA MONTES DEFLUXERUNT. — q. d. Si ad nos descenderes, statim, sicut olim, fumarent et liquefuerent montes, ut solent res ignis adusta solvi et liquari. Alludit ad descensionem Domini in Sina, cum legem dedit Moysi et Hebreis, in quo mons illi contremulit, et quasi liquefactus est eorum Dominus, ex muta et naturali quadam Dei reverentia, Exodi xix., 18: Totus, inquit, mons Sinai fumabat: eo quod descendisset Dominus super eum in igne, et ascenderet fumus ex eo quasi de fornace. Quin et terre motu concursum fuisse montem Sina docent Apostolus, Hebr. iii., 20, et Psaltes, Psal. lxvii., 9. Hoc enim descendens Domini

(1) Iste versus est fluidi ultimi versus precedentis capituli apud Hebreos. Male igitur, inquit Bosmauller, qui veteris Testamenti libros in capita disinxerant, hic novi capituli initium constituerunt, cum hic versus et qui sequuntur cum superioribus tam arte coherant, ut invisa divisa aptius sensum vir prebeat.

ad Hebreos typus erat descensus Christi ad homines, qui montes, id est superba mortalium corda, vi gratiae sua aequo ac exempli sui, emolliit et inflexit ad humilitatem, patientem, et onus rem que virtutem, ut solvi et liquari videantur. Pa. II. Ieronimus et Tertullianus, lib. De Resurrec. carnis, cap. XXVI; S. Justinus, et ex eo Leo Castrius, qui huc omnino impleta doctet tum in baptismate Christi, tum in Pentecoste; tunc enim a baptismate Christi et Spiritus Sancti, superba Iudeorum corda molliita et liquata sunt, fidemque Christi ab Apostolis predicatione suscepserunt: tunc etiam aquae, id est frigida et torpida eorum, aequa ac Apostolorum corda, igne charitatis arserunt, tunc gentes turbatae sunt, cum audientes predictionem Evangelii, metu Dei et inferni, dammarunt suam infidelitatem, et mores pristinos; ac compunentes novam plam vitam inierunt, ut ex terribus fierent coelestes.

2. AQUE ARDERENT IGNIS. — Vatablus verit: Utinam montes a incendio ignis colligentes, ignis, inquam, qui fervore et ardore facilis aquas. Alludit primo, ad fulmine et tonitruum, que in nube aqua gradata, enieruntur in Sina; secundo, ad plagam Pharaonis et Egypti per Mosen, in qua ignis mixta grandine, stravit eis segetes, aequa ac peccato, Exodi x., 24. Si Christo descendente ad nos, aquae, id est mollia, et concipientes humecta, ac viscosa hominum corda, igne charitatis et spiritus siccata et inflammati sunt. Tertio, Alcazar in Apoc. cap. x., vers. 1, notat, 3, censem Isaiam hic alludere ad factum comparvis si, Elie propheta ejusque ignem, de quo dicitur III Reg. xviii., 28: Cecidit ignis, et voravit holocaustum, et ligna, et lapides, pulverem quoque, et aquam que erat in aqueductu lambens, » Hoc Elias facinus imitatus est Nehemias, II Machab., 20; cum enim in puto sicco et alto, ubi repositus fuerat ante captivitatem Babyloniam ignis Domini, loco ignis invenit fuisset aqua crassa, cum ipsam aquam jussit haerir Nehemias, et ipsa aqua aspergi sacrificia et ligna. Utique hoc factum est, et tempus affuit quo sol refusit, qui prius erat in nubilo, accensum est ignis magnus, » et consumpsit « sacrificium. » Et eo facto « ex residua aqua Nehemias jussit lapides maiores perfundi. Quod ut factum est, ex eis flamma accensa est; sed ex lumine, quod refusit ab altari, consumpta est. » Ignis ergo Domini aquis non extinguitur, sed persistit et augetur. Porro Elias iubens aquae copia perfundi sacrificium, videtur resipisse ad illud

Cantic. VIII, C: « Lampades ejus, lampades ignis aigue flammari: aqua multa non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illum. » Jam aqua contraria et resistens igni significat contradictiones, resistentiam et persecutio-nes infidelium et impiorum, resistentiam fidei et charitati Christi et Christianorum, praesertim Apostolorum. Sed tanta fuit vis ignis, id est efficacia charitatis eorum, ut aqua hac pasti fuat, immo aquam in summa iugum converterat. Talius mysticus Elias et Nehemias, id est consolator Domini, fuit S. Paulus qui aquis persecutionum magis accusans, aquae, id est gentiles ipsos persecutores igne suo inflammatos, quasi holocaustum Deo obulit. Hoc est enim quod ipso ait, Rom. xv., 16: « Propter gratiam, que data est mihi a Deo, ut sim minister Christi Jesu in gemitibus: sanctificans Evangelium Dei, ut fiat oblatio gentium accepta, et sanctificata in Spiritu Sancto: et ubi gentes a se conversa vocal suam victoriam, se vero ejus sacerdotem et sacrificatorem, ut ibi ostendi.

3. CUM FECERIS MIRABILIA (per Christum praesertim in conversione gentium) NON SUSTINEMUS hunc Christi gloriam et efficaciam: quia illa sui amore, aequa ac tremore et stupore nos percallet et subiicit, ut denuncie et manus, et colla subduamus. Ille S. Ieronimus. Alludit ad terrorum Hebreorum, qui videntes ignem et fumum in Sina, ac audientes clangorem bucinum Dei, non sustinuerunt, sed metu percusiti fugerunt a monte, Exodi xx., 18. Si enim et Gentes audita Evangelii buccina, visusque miraculus, fogerunt, non a Deo, sed a seipso, id est a pristinis suis vitiis et moribus, ad Christum et novam vitam. Alter Forerius, q. d. Cum Gentes turbabantur, et commovebantur per timorem, nos Iudei videntes mirabilia, que Christus in eis operabatur, et non sustinebant, sed affixi nostro judaismo, ea spernebamus, sed calumniabimus: sensim enim videbatur transire Propheta ad Iudeorum reprobationem.

DESCENDERIT, ET A FACIE TUA MONTES DEFLUXERUNT. — Primo, Sanchez exponit: Si descendens, a facie tua montes defluerunt; ut repetat et inueniat quod dixit vers. 1, sitque duplex hebreus: prior, quo intelligunt vocula si; posterior, quo plenera ponuntur pro futuri.

Sectario, planius et simplicius, loquitur hic Prophetas, quasi exaudientia a Deo composito volatilis, q. d. Factum est uti optavi et oravi; ecce enim in spiritu video et preuideo, ut ad nos descendisse, factumque esse hominem, ideoque montes jam dictos a facie tua defluerent.

Porro, Theodorus per montes accipit idola quia colebantur in montibus. Idolatria enim omnis cum idolis defluxit, et dissipata est predicatione Evangelii. Verum aequa probabiliter per montes accipiunt principes potentes et superbos: hos enim ad humilitatem crucis descendere fecit Christus.

4. A SECULO NON AUDIERUNT. — Dat causam cur

montes Christo descendente defluxerint, gentes turbate, et aquae igni exstite sint: quia nimis secundus non est auditum, nec cor hominis comprehendit ea bona, gratias et charismata, quae Deus preparavit sibi creditibus, sequo expectantibus, et, ut Paulus ait, diligentibus, per Christum, tum in hac vita, tum in futura: ad utramque enim respexit Propheta.

Nam de incarnatione et presenti vita Christi et Christianorum ad eum converterendum, actiones exit, de earum accepit S. Paulus, I Corin. cap. ii., 9, et S. Hieronymus, Chrysostomus, Theophylactus, Oennemus, Anselmus ibidem, atque Adamus, Forerius, Leo Castrius et Sanchez hic, item Terullianus, Cyprianus, Pacianus, Theophilus Antiochenus, Marcus Eremita, Missa S. Jacobii, quos citat et sequitur Gabriel Vasquez, I part. disp. 2, cap. II. Porro haec bona Christi fuerunt miracula, ut docent S. Chrysostomus et S. Ambrosius. Secundo et polius, ejus ecclesie sapientia, doctrina et vita. Quem enim non trahat ad se, Verbum propter nos earo factum? quem superbum non faciet descendere, sequi demittere, ille Filii Dei ad natum nostram descensus et eximia? Quis cholericus iram non ponat, visa et audita mansuetudine Jesu? Quis dolores et tormenta non ferat fortiter, si Iesum in cruce tam patiens spectat? Quis eum totu' corde non amet, a quo ita se amatum videt? Tertia, bona Christi fuerunt ejusdem Sacraenta et copiosa gratia, tum excitans et praeveniens, tum justificantis, tum gratis data; tum mentis quies, consolatione et gaudium, aliquę fructus Spiritus Sancti. His enim, quasi celestibus et divinis instrumentis, totum mundum ad se convertit. Sensu ergo est, q. d. A secundis, id est ex quo natus est Adam, nemo unquam audivit, nec vidit, immo cogitare et suspicari non potuit, tanta et tam augusta gratiarum dona, que preparasti in lego-nova expectantibus te. Erant enim inter Iudeos, qui vici longa mors Salvatoris, deseruerunt credere et expectare Messiam. Alii vero, ut Prophetae et pi, ficeret dura paterniter constantes manebant in fide Christi venturi, «unque exspectabant. Hisce ergo preparavit et attulit sui doma Christus, seques ac Gentibus, qui inaudierant de Christo, eumque avide exspectabant. Porro et abs te idem est quod prater te, uno te excepto, ut virtutem Vatabus et Forerius. Unde S. Paulus, I Corin. II: « Absque te, » explicat, « absque spiritu Dei, » q. d. Solus Deus, Deinde spiritus haec bona cognoscit, et ille cui ipse ea volumet revelare.

Secundo, quod etiam de futura fidelium gloria hic locus, et quidem aptius, accipiat, pater primo, ex ipsis eius verbis: illam enim gloriam nemo mortalium vidit, audivit, aut mente comprehendit; quia illa omnem sensum, omnem intellectum, omnem conceptum naturale superat et transcendet; secundo, quia ait: « Occurrunt

letanti, et facienti justitiam; ergo loquitur de fructu operum justorum, scilicet vita eterna. Nam fructus incarnationis, puta gratia preveniens et excitans infideles et peccatores ad fidem et conversionem, non occurrit facientibus justitiam, sed sedentibus in tenebris et umbra mortis. Admirans ergo tantum Christi fidem in cœlis gloriam Prophetæ, ad eum de more transcendent et avolut. Hic enim est terminus, finis et effectus incarnationis Christi. Ita S. Hieronymus et Haymo his, S. Dionysius, *De Cœlest. Hierarchia*, cap. xii; Tertullianus, lib. *De Resurrect. carnis*, cap. xxv; Cyprianus, epist. 56; S. Thomas et Anselmus in *I Corint.* ii. Vide ibi dicta.

Porro, qua et quanta sint haec bona Sanctis in celo reposita, paucis perstringit S. Bernardus, serm. 11 in *Cantic.*, ubi citato et explicans hunc Isaiae locum: « Dic, inquit, nobis tu, qui preparas, quid preparas? replebitur in bonis domus tua, sed quibus bonis? vino, olio, frumento? sed haec novimus, videmus et fastidimus. Id querimus, quod oculus non vidit, et Erit, inquit, Deus omnia in omnibus; in hoc sæculo et ratio sepe in iudicio fallitur, et voluntas quadruplici perturbatione jactatur, et memoria multiplici oblivione confunditur. Tripli huic vanitati nobilis creatura subiecta est non volens, in spe tamen. Nam qui replet in bonis desiderium anima, ipse ratione futurus est plenitudo lucis, ipse voluntati multitudine pacis, ipse memoria continuatio eternitatis. O veritas, charitas et aeternitas! o beatissima Trinitas, ad te mea misericordia miserabiliter suspirat, quoniam a te infeliciter exsultat. Discedens a te quantus se intrinsecus doloribus, timoribus! Ite me, quem pro te commutavimus trinitatem! cor meum conturbatum est, et inde dolor: dereliquit me virtus mea, et inde pavor: et lumen oculorum meorum non est mecum, et inde error. In quam dissimilam Trinitatem, o anima mee trinitas exsulans, offendisti! Sed audi consolationem: « Verumamen quare tristis es, anima mea, et quare confunditas me? Spes in Deo, quoniam adhuc confitebor illi; cum error videlicet a ratione, a voluntate dolor, atque a memoria timor omnis abscesserit, et successerit illi quam speramus nostra serenitas, plena suavitatis, eterna securitas. Primum ilud faciel veritas Deus, secundum charitas Deus, tertium summa pietas Deus, ut sit Deus omnia in omnibus, ratione recipiente lucem inextinguibilem, voluntate pacem impermeabilem consuente, memoria veritatis indeficientem eternaliter inherente. »

Audi et S. Hieronymus Eustochium accedentes, epist. 48: « Ereditate, ait, paulisper de carcere, et presentem laborum ante oculos tuos tibi pingue mercede, quam nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit. Qualis erit illa dies, cum tibi Maria mater Domini occurset chorus comitata virginis, cum post

Rubrum mare, submerso cum suo exercitu Pharaone, tympanum tenens precinet responsuris: Cantemus Domino: gloriose enim honorificatus est, equum et ascensem project in mare! Fune Thecla in tuos latea volabit amplexus. Tunc et ipse sponsus occurreret, et diceret: Surge, veni, proxima mea, speciosa mea, columba mea; quia ecce hiems transivit, pluvia abiit sibi. Tunc angeli mirabuntur et dicent: Quae est ista propiciosa quasi dilexulum, speciosa ut luna, electa ut sol? Videbunt te filie, et laudabunt regnum, et concubinae predicabant. Tunc parvuli, de quibus in Isaia Salvator effatur: « Ecce ego d' pueri mei, quos dedit mihi Dominus; palmae victorie sublevantes, consono ore cantabant Hosanna in excelsis. Beneficetus qui venit in nomine Domini, hosanna in excelsis. Tunc centum quadraginta quatuor milia in conspicuit thronum seniorum tenebant citharas, et cantabant canonicum novum, etc. Quotiescumque te vana sonitu defecaverit ambitio, quoies in mundo videtur aliquid gloriosum, ad paradisum mente transgredere: esse incipit quod futura es, et audies a sponso tuo: Pone me sicut umbraculum in corde tuo, sicut signaculum in brachio tuo. »

3. OCCURRISTI LETANTI, ET FACIENTI JUSTITIAM. — Beneficetus hoc est Christi, non tam recenter nati, quam regnantis in membris suis, q. d. Bona haec que nemo audiret, nec vidit, contulisti is, que a te advento letantur, tibi credunt et obedient, faciunt justitiam, ambulantesque in viis mandatorum tuorum, jugiter te habent presentem, tuique recordantur (est emulatio; transit enim a numero singulari collectivo ad plurimum distributivum, scilicet a « instanti et facienti» ad « recordabuntur »); hosce enim in gratia et amore promoves, novisque et miris in diebus donis et gratis cumulis, hosce salvas, hosce gloriarias, ex quaecumque gente aut regione sint prognati. Sed haec miseros noslos Judeos, qui non latenti sunt de tuo advento, sed potius contristati et exacerbat, pejoresque effecti, ideoque tu eis iratus es, ut sequitur. Ita Adamus, Forerius et alii.

Secundo, Vatablus sic explicat: O Domine! occurristi, scilicet in oratione, id est exstante scelos cui letantur in legibus tuis, et faciunt justitiam, hoc est, præcepta, et viarum tuarum recordantur.

Tertio, alii vertunt: *Sustulisti de medio latantes in præceptis tuis, eo quo^r mundus esset eis indigens, ipsique digni essent colo.*

ECCÉ TU MATUS ES, ET PECCATIMUS. — q. d. Occurristi gentibus letantibus in te; at nobis Judeis fratus es: « et, » id est quia, peccavimus et prevaricatus sumus in te, te spernendo, vexando, et occidendo, et in hoc tui contemptu et odio jugiter persistendo. Transit enim hic Propheta ad Judeos, de eorumque reprobatione querelam et orationem longam pertexit. Ita Forerius et Adamus

IN IPSIS (peccatis: haec enim continentur in verbo peccavimus, quod processit. Vide Canon. XVII) FUIMUS SEMPER, ET SALVABIMUR. — Forerius & salvabimur interrogative legit, q. d. Cum in peccatis et odio Christi persisterimus semper, et persistamus, an salvabimur? q. d. Minime, quia salus auctorem aversamur. Unde Septuaginta pro et salvabimur, vertunt, *idcirco erramus. Secundo, a et salvabimur, » id est salvatus sumus: quia Christus salutis nostræ prelum persolvit, ac reipsa « salvabimur » aliquando, puta, cum credemus in Christum in fine mundi. Romana enim aliaque Biblia hoc legunt sine nota interrogacionis, q. d. Christus pro peccatis totius mundi saliecit, et omnes salvi esse possunt si velint: sic ergo et nos Judei, quantum est ex parte Christi, salvati sumus, et reipsa salvabimur, si ei credamus: at, cum Salvatorum adventem, et salutem ea oblatam amplecti debuisseamus, eam speravimus, immo sumus effecti immundi omnes, quasi pannus menstruante: erit aliud quandocum, cum eum amplectemur, et salvabimur; sed eheu, sero! Ita Forerius, Urde et S. Hieronymus sic explicat, q. d. Qui semper fuimus in peccatis, tua tantum misericordia salvabimur. Nam per nos immundi sumus, et quid videmus abiere justitiam, simile est panno menstruante. Hic sensus planus et obvius, ideoque genuinus est.*

Tertio, Vatablus vertit: In ipsis (peccatis) consensus, atque salus nobis contingit.

Quarto, Sanchez, q. d. Ecce olim nobis irascibaris, et nos tamen peccabamus; et cum in peccatis semper versaremur, tamen salvabimur a nostris hostibus, captivitatibus et ærumnis: at nunc facti sumus immundi omnes, rejecti, derelicti et reprobat.

6. ET FACTI SUMUS ET IMMUNDUS OMNES NOS. — Aliquid ad leprosus, semiuiolos, atque ex tacta morticiis, aut alterius rei immundos, iuxta legem veterum immundos et contaminatos, quos proinde omnes vilabant, ne pariter polluerentur, q. d. Nos Judei facti sumus coram Deo et hominibus immundi, rei et contaminati, quos proinde non tantum christiani, sed et gentiles fugiunt et averterunt. Ita Forerius.

QUASI PANNUS MENSTRUATE UNIVERSE JUSTITIE NOSTRE, — quasi dicas: Omnes nostre justitie polluta sunt, instar pannorum menstruorum. Est vox Judeorum impiorum, qui peccatores, peccatorum expiationem et justificationem quererant in suis purificationibus et sacrificiis pro peccato. Haec enim vocantur « justitia », vel, ut ait Paulus, *Hebr. cap. ix, 1*: *Justificationes legis veteris, que jam per Christum abolite sunt et mortua, immo mortificatae; ideoque Deus eas, quasi immunatas et putidas aversatur, ut aversetur pannum menstruatum. Unde Arabicus vertit: Jam facti sumus omnes velut abominatio (abominabiles), et universa justitia nostra facta est sicut frustum pannum*

videtur. R. Abraham vertit: *Sicut vestimentum præde, quod videbilet in preda capitul, aut a latrone per vim vindicante, quod in ipsis conflicti et contentiones disrupisti et dilaniari necesse est. Sic enim demones, tanquam insidiantes latrones, nobis bona opera, tanquam pallium de manu conandur eripere, nimis solent ea opera, per eam vim et conflictum, quasi dilacerari et disrupisti, hoc est levioribus quibusdam nevis maculari, ut jure vestimenta præde appellari possint.*

Perperam ergo ex hoc loco Isaia colligunt Calvinus, Lutherus et corum asseclæ, quod omnia opera bona, non tantum infidelium et impiorum,

sed et fidelium ac sanctorum, peccato aliquo et iube aliqua concupiscentia sint polluta. Lutherus enim in articulis dammati a Leone X affirmat omnem actionem humanam esse malam. Unde, art. 31, sic ait: « In omni opere bono iustus peccat; » additum tamen in ejus detensione, hoc peccatum illi non imputari ad culpam mortalem propter fidem qua illi imputatur iustitia Christi; in his autem qui hanc fidem non habent, nulli esse peccatum mortale, et imputari ad peccatum. Idem dicitur Calvinus, lib. III Institut. III, paragrapho 12: « Adde, inquit, vitiata et corrupta sunt omnes facultates, ut in omnibus actionibus eminet perpetua et intertemperies. » Verum haec ut heretica merito damnavit Leo X, et Concilium Tridentinum, Sess. VI, cap. viii. Perperam, inquam, hoc loco abundatur: nam *primo*, ut dixi, non loquitur Prophetae de fidelibus et iustis, sed de Iudeis Christi non creditibus et impensis; *secundo*, « iustitas » eorum vocat, non opera justa, sed sacrificia expiatoria, quae jam facta et pententi. Additum tertio, et si per « iustitas » accipimus his opera et actus iustitiae, nihil haberent heretici. Nam Isaia tunc exponendum esset, quod loquatur de illis, non dividendo, sed collectivo sumptis, q. d. hi Iudei sua opera bona variis sceleribus contaminaruntur; quicquid tota eorum vita est iniquitatis, omnes eorum actus collective sumpti sunt immixti et conspurcunt multis peccatorum mactis: perinde a pannis menstruatis varis menstrui mactis inficti, licet hinc inde pars aliqua ejusdem panni mundi relinquatur. Tantum enim vult docere Prophetae Iudeos hosce impuros, impios, ac variis sceleribus varie contaminatos, idque a Deo derelictos et rejetos. Denique S. Macarius, homil. 20, et ex eo Delrio, adag. 808: « Omnia, inquit, etiam sanctorum, opera bona et justitia, si prescindant a gratia Dei, et accipiantur ut procedant tantum ex natura lapsi libero, sed vitato arbitrio, omnes indigni sunt oculis Dei, et repuluntur ut pannis menstruale. Opera enim ex operante assumunt Deum, hic autem operans est homo lapsus, vita concupiscentia et peccator. »

CEDIDIMUS QUASI FOLIUM; q. d. Sicut folium in arboire virens vento discessum dispersum, marcescet, et in sterquilinum everbitur: ita nos Iudei olim stant Synagoga florentes, nunc ea a Deo ob peccata, praesertim cedri Christi, reiecta et prostrata, cum ea cedidimus, perdidimus omnem vigorum et succum sapientie et virtutis; atque defluximus per varias iniquitates, idque facti sumus quasi sordes et purgamenta mundi, atque a facie Dei fitu diabolico dispersi, toto orbe vagamus quasi exsules, scelerati et infames. Pulchre S. Gregorius, XI Moral. cap. xxi: « Homo, ait, qui arbor fuit in conditione, folium a someti possum factus est in tentatione; sed post stipula apparuit in dejectione. » Et paulo ante explicans illud Job. cap. xiii: « Contra folium quod vento

rapitur, ostendis potentiam: Quid est enim, inquit, homo nisi folium, qui tentationis vento rapitur, et desideriorum fulibus levatur? Mens quippe humana quod tentationes patitur, quasi tot flagibus moveatur. Hanc enim plerumque ira perturbat; cum recedit ira, succedit impetu letitia. Aliquando hanc superbiam elevat; aliquando vero inordinatus timor in infimis depositum, etc. Unde bene per Isaiam dicitur: Cecidimus quasi folium universi, et iniquitates nostre quasi ventus absulerunt nos. Quasi ventus quippe nos iniquitas absulit, quia nullo fixo pondere in vanam elationem, levavit. »

7. Non est qui INVOCET NOMEN TUUM, — ea fide, mente, sanctitate et iustitia, qua par est, ut te iustum, tamquam manum nos punientem teneat, ut fecere Jacob, Moses, Daniel, Esdras, aliique Prophetae. Iudei enim etiamnum orant Deum, sed de Iudeis Christi non creditibus et impensis; *secundo*, « iustitas » eorum vocat, non opera justa, sed sacrificia expiatoria, quae jam facta et pententi. Additum tertio, et si per « iustitas » accipimus his opera et actus iustitiae, nihil haberent heretici. Nam Isaia tunc exponendum esset, quod loquatur de illis, non dividendo, sed collectivo sumptis, q. d. hi Iudei sua opera bona variis sceleribus contaminaruntur; quicquid tota eorum vita est iniquitatis, omnes eorum actus collective sumpti sunt immixti et conspurcunt multis peccatorum mactis: perinde a pannis menstruatis varis menstrui mactis inficti, licet hinc inde pars aliqua ejusdem panni mundi relinquatur. Tantum enim vult docere Prophetae Iudeos hosce impuros, impios, ac variis sceleribus varie contaminatos, idque a Deo derelictos et rejetos. Denique S. Macarius, homil. 20, et ex eo Delrio, adag. 808: « Omnia, inquit, etiam sanctorum, opera bona et justitia, si prescindant a gratia Dei, et accipiantur ut procedant tantum ex natura lapsi libero, sed vitato arbitrio, omnes indigni sunt oculis Dei, et repuluntur ut pannis menstruale. Opera enim ex operante assumunt Deum, hic autem operans est homo lapsus, vita concupiscentia et peccator. »

ALLISISTI NOS IN MANU INIQUITATIS NOSTRE. — id est propter iniquitatem nostram. Ita Sanchez. Secundo, melius et efficacius, « in manu, » id est per, q. d. Tradidisti nos peccato quasi letori crudelium et allidens. Unde Vatabulus vertit: *Confabescere nos sinis in manu iniquitatis nostra;* et Forerius: *Liquefuisse, vel resolvesti nos in manu iniquitatis nostra,* hoc est tradidisti nos peccatis nostris, ut illa quasi manu sua nos comminherentur, resolverent, et omnem virtutem nostram exhaustiverint, ut consistere nequiriemus, sed sicut cera quae liquecscit, diffundemur, ac tota res publica nostra, regnum, cultus, religio, dignitas, insuper fides, spes, charitas et virtutes omnes, et quidquid virum est tam corporis quam animi, dilabeficeret et evanesceret: has enim vires habent iniquitatis in sui auctores, ut, si in manus ejus fradantur, sive homines, sive integra imperia, brevissimum tempore communiantur, velut vas testaceum, magna vi lapidum obrutum et obturatum, aut sicut cera a facie ignis liquecscit et taceat.

8. ET NUNC, DOMINE, PATER NOSTER. — Veritatem ad depreciationem Prophetae, ut Deus Iudeorum tam misericordiam et cercorum misericordiam. Mox autem ei effectum commiserationis dicendo: « Pater noster et factor (figulus, ut veritatis Vatabulus, qui Adamum patrem nostrum omnium et luto formasti) nosfer tu, et opera manuum tuarum omnes nos. »

Vers. 9. **NE IRASCARIS, DOMINE, SATIS.** — Pro satis hebreice est, usq[ue] valde, hoc est ultra modum, nimis. Orat ne Iudeorum derelictio duret in aeternum.

Vers. 10. **10. CIVITAS SANCTI TUI** (hebreice, *sanctitatis tuae*, id est sanctuarii tui, in quo se habeat erat sanctum tuum templum) **FACTA EST DESERTA.** — Alter Forerius, « civitas sancti tui, » scilicet Davidis, qui in ea olim rex sanctus regnavit. Verum priori sensu avent Hebrei et sequentia: « Domus sanctificationis nostrae (hebreice, *domus sanctitatis nostra*) et gloria nostra, in qua laudaverunt nos patres nostri, facta est in exusionem ignis, » id est templum illud, quod putabamus sanctum esse et inviolabile, de quo gloriamur quod esset tuum, *sequitur* quae a conditore appellatur *Elias*, et in habitaculum transierit nocturnarum: frustaque quotidie dicunt in Synagogis suis: Super his omnibus, Domine, sustinebis, et affliges nos, atque humiliabis vehementer? »

Tropologie, idem S. Hieronymus haec referit ad Ecclesiam, vel ad sancti viri animam: « Que recte, inquit, appellari potest specula, et visio pacis, quoniam Pater et Filius et Spiritus Sanctus habitaverunt in ea. Sin vero vitio vel nostro, vel potissimum lujsusmodi Sion a Domino fuerit derelicta, statim patet incendio ignitarum diaboli sagittarum. Omnes enim adulterantes, quasi elibanus corda eorum, *Osee vii.* Et expulso pudicitia frigore, libidinis in templo Dei flamma grassabitur, ut quidquid gloriosum in nobis prius et incolytum fuit, corruat, deleatur et periret; et implorat illum Psalmi: Combussurum igni sanctuarium tuum, profanavimus in terra tabernaculum nominis tui. Quod solus potest ille restinguere, de cuius ventre fluunt aqua viventis flamma. »

Vers. 11. **11. UESPICHERILLA NOSTRA** (Vatabulus, *expeditibilitate nostra*, id est palatia, atque loci splendidae, que habemus in deliciae) **VERSI SUNT IN RUINAS.** — A quibus? a Clodibus, inquit Vatabulus. Verum dico, a Tito et Romanis. Ita S. Hieronymus, Justinus, *Contra Tryphonam*, Forerius, Adanus et alii passionis. Sub Tito enim omnia Israeli bona, tom spirituallia, quam temporalia, corruerunt et interierunt. Unde orationem per patios commiserationis gentium suarum, ita desolatae et deploratae, concludens Propheteta ait:

Vers. 12. **12. NUMQUID SUPER HIS CONTINERIS TE, DOMINE, ET AFFLIGES NOS VEHEMENTER?** — Qui quid respondet Dominus, audiendum cap. sequenti.

Audi S. Hieronymum: « Iudei haec omnia Assy-

CAPUT SEXAGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Respondet hic Deus Isaias querelam de Iudeorum reprobatione, assertive ejus causam esse non Deum, sed ipsos, quod ad illos manum extenderunt, et illi eum abnuerint; gentes vero ultra eam requisiuerunt: quare merito se a Iudeis a gentes transisse; presentia cum parentes eorum idola et Fortunam coluerunt; ipsi que alii peccatis propriis, ac presentem spernendo Deum et Messiam, mensuram peccatorum parentum suorum admisero, idque a Deo reprobat, et excuso distincti sunt. Deinde, vers. 8, hanc sicut contra Iudeos sententiam emolli, atque paucos ex eis ad Christianum converteudos esse, et salvandos, qui deinde sparsti per gentes eos subiiciens Christo. Denique, vers. 13, incredulorum infidelitatem, credentium vero felicitatem miram describit, scilicet quod dabit illis nomen novum, quod obliuione traditor angustie priores, quod crebit celos novos et terram novam, quod crebit Jerusalem exultationem, et populum ejus gaudium, quod non audierat ultra vocis fletus et clamoris, quod copia rerum fruenter, eradicisque longe et beneficii a Deo, qui eos exaudiens antequam clament, faciet quod ut lupus et agrus simul pascantur (1).

1. Quasierunt me qui ante non interrogabant, invenierunt qui non quiescerunt me, dixi: Ecce ego, ecce ego ad gentem, quae non invocabat nomen meum. 2. Expandi manus meas

(1) Dat Prophetae responsum Dei decretorum, quae tunc facte in proceed. cap., quo ipso Deus, *Secundo*, denuntiat Iudeis propter propria et patrum scelerata parentum ultionem, 2-7; *Primo*, promittit gratuitam gentium vocacionem, 1;

Terzo, ne propter ea quae in superioribus impropria